

Այդ մասին էլ հոգաբարձու-
թեան և հոգևոր իշխանու-
թեան մէջ երեք տարուց ի
վեր եղած են թէև երկար,
բայց դարձեալ ապարդիւն,
գրադրութիւն: Ուր են գնում
մեր եկեղեցական մեծարա-
նակ գումարները, ի՞նչ նպա-
տակի համար են գործադրու-
վում նոքա, ահա մի հարց,
որը քանի տարուց ի վեր հե-
տաքրքրում էր ախպրացի-
ներին և սկսել է հետաքրքր-
ել նամանականդ այժմ և
ստիպել է նոցա յոյժուղն
միջոցներին ձեռք զարնել,
այն է հոգևոր իշխանութիւնը
դատի հրաւիրել:

Մենք չգիտենք թէ մեր
բարձրագոյն հոգևոր իշխա-
նութիւնը ինչ հայեացք ունի
այս փափուկ կէտի վերաբե-
րութեամբ, բայց մենք զար-
մանում ենք թէ ինչո՞ւ համար
հոգևոր իշխանութիւնը կա-
մայ թէ ակամայ, աշխատում
է վրդովել իւր հօտի խաղա-
ղութիւնը, հարուածել մի
քաղաքի ուսումնարանները,
որոց մէջ Ախպրացի մօտ
43,000 հայ ժողովրդի ապա-
գայ սերունդն է կրթվում:

Գուցէ հոգևոր իշխանու-
թիւնը ուզում է, որ ժողու-
վորդը իւր գրպանի փողե-
րով կառավարէ իւր ուսում-
նարանները և արդէն մի այդ-
պիսի բան ասուելէ, բայց
մի՞թէ ս. Փրկիչ եկեղեցու

փողերը ժողովրդական փողեր
չեն: Մենք չենք ասում, որ
եկեղեցական փողերը տուէք
առանց որ և է հսկողութեան
ժողովրդի ձեռքը, զնայ ինչ
ուզի անի, բայց եթէ այդ
փողերը չպիտի ծառայեն ժո-
ղովրդեան սրտոյ կրթութեան
և դատարարութեան հա-
մար, հապա ուրիշ ի՞նչ բա-
նի վրայ են գործածուելու:
Ախպրացի հայ ազգաբնա-
կութեան թիւը, նոցա ուսում-
նարանների համեմատաբար ա-
ռաջնակարգ վիճակը և այդ
ուսումնարանների նպատակը
այդ նշանաւոր հայ բազմու-
թեան համար գիտացող և
ճանաչող մեր հոգևոր իշխա-
նութեան համար ներքին է
միթէ այդ տեսակ վարուի-
լը այդ ժողովրդի և այդ ու-
սումնարանների հետ:

Վեհափառ Հօր խորին ու-
շադրութիւնը հրաւիրում ենք
դէպի Ախպրացի հայ ժո-
ղովրդի բարոյական վիճակը
և դէպի այդ քաղաքի և աղ-
գային ուսումնարանների նիւ-
թական վիճակը, որոնք Վե-
հափառ Հօր սրտի ամենա-
մօտ և ամենասիրելի հարցե-
րն են եղել միշտ:

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Վ. Ա. Գ. Ա. Յ. Ա. Ս. Տ. Ա. Ն. Ի.

24 մարտի.

(Թղթակցութիւն «Մեզու Հայաստան» լրագրի)

Մարտի 2-ին տեղական գաւա-

ռական իշխանութեան կարգադրու-
թեամբ վաղարշապատի ծխական ե-
կեղեցում կայացաւ հանդէս Նորին
կայսերական Մեծութեան Ազգ. քան-
դը III-ի հաւատարիմ հպատակու-
թեան երգումը ընդունելու համար
հանդիսին ներկայ էին երեք անդամ
կայսերական սինօդի երեք վարդապետ,
վաղարշապատի հասարակութիւնը և
բոլոր ծառայող տնտիւնատէրները:
Կատարվեց հոգհանդիստ հանգու-
ցիալ Ներքնակալ կայսեր յիշատակին,
և նախ քան կրթման ծրարները Նա-
րին Սրբազնութիւն սինօդի անդամ
Յրիշոր կայսերական Տէր-Մատթէոս
սեան տաթիւնային իւր զեղեցիկ և
ազգու առնարանութեամբ ներարդ-
րեց հանդուցեալ կրթանկալիչ առակ
Յազարուր կայսեր իւր հպատակ ժո-
ղովրդի համար արած հոգսերը և
ջանքերը որով Պաղօտուր կայսրը ան-
մահացել է իւր թանկագին անունը
և երախտագարտ կացուցել Ռուսիոյ
ընդհանուր ժողովուրդը դէպ ինչեւ
Նորին Սրբազնութիւնը բարեմաղթեց
հանդուցեալ կայսեր արքայութիւն
իսկ ներկայիս երկար կենեք և ան-
զորութիւնը ընդ հալանեալ Ամենա-
զօր Աջնի:

Առնարանութիւնը վերջացնե-
լուց յետոյ, որ մեծ ապաւորութիւն
գործեց հասարակութեան վերայ,
Նորին Սրբազնութիւնը երգուցեց
հասարակութիւնը և ծառայող ա-
տիճանատէրները Նորին կայսերական
Մեծութեան հաւատարիմ հպատակ
լինել:

Յայտնում ենք մեր անկեղծ և խո-
րին շնորհակալութիւնը հայր սրբա-
զան տաթիւնային իւր ազգու ասե-
նարանութեան և հանդէսը շքեղ
կատարելու համար:

Վաղարշապատի գրութիւնը այ-
ժմ ջանիւք և քրտնաջան աշխա-
տութեամբ նորընտիր տանտէր Ստե-
փան Գեղամեանցին անսպասելի խա-
ղաղութեան մէջ է: Յայտնում ենք
մեր շնորհակալութիւնը պ. Գեղա-
մեանցին և յուսով ենք որ նա աւելի

ևռանդով կաշխատի վերջ դնել (որ
կիտով չափ կատարված ենք տեսնում)
ամեն զգուշիկ անձանց արարմանը:
Ճշմարտութիւն:

ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.
VII

Բիզմարկը արդէն դեսպան եղած
ժամանակ Պետերբուրգում մանա-
ւանդ փարիզում մանրամասն ծանո-
թացել էր Ներսիսյան արքունիքների
քաղաքականութեան հետ, լաւ ու-
սումնասիրել էր նոցա մէջ գործող-
ների բնուրոյթիւնը, թոյլ կող-
մերը, ձգտումները, քաջ հմուտ էր
դեսպանական մեքենային, զիտէր
հաստատուում որտեղին է ցաւում:
Տիւրքիի ապստամբում կամ երբ
Նապոլեոնը ամբարնոց էր գնում
Բիւրիոյ կամ Ֆոնտէնայի նորան
հետեւում էր և Բիզմարկը իւր ա-
պագայի համար յղացած ինքնու-
րոյն և համարձակ մեքենով նախա-
գիծներով որոնք թէ զուարճաց-
նում և թէ վարմանում էին Նա-
պոլեոնին: Որովհետեւ Բիզմարկը
դեսպանագիտական աւանդութեան,
կարգին բոլորովին հակառակ, բաց և
ազատ պատմում էր իւր մեքենը,
բացատրում էր իւր նախադիմը Նա-
պոլեոնին և Աստուած դիտէ, նորա
թոյլ կողմերի հետ լաւ ծանօթ լի-
նելով, ինչպէս չարաչար փոխու-
թիւնների էր ենթարկում Ներսիսյան
քաղաքական աշխարհագրութիւնը:
Կայսրը Ֆոնտէնայի ձեռնարկների
վերայով զորովող կայսերական կառ-
քին մէջ ձգում էր յաղթանակով Բիզմար-
կի առաջարկութիւններով, որը սո-
վորարար ձիւն վերայ նստած էր
հեռանում կայսեր կառքից և էր
դադարում նորան իւր գիտաւորու-
թիւնների համար համոզելու աշ-
խատանքից: Կայսրը Բիզմարկի բնա-
ւորութիւնը չհասկանալով, չկարո-
ղացաւ ըմբռնել թէ ինչ տեսակ
գլխի հետ գործ ունի նա: Նապոլե-

ոնը ծագում էր նորան և անուա-
նում էր նորան քաղաքական բազ-
մախոյզի, նորա ինքնուրոյն համար-
ձակ և միեւնոյն ժամանակ բաց և
ազատ յայտնած մեքենի, առաջար-
կութիւնների համար: Մենք 1866
թուին ենք և Բիզմարկը Պետերբու-
րկի պաշտօնակ էր Գերմանիայի մեծ
մասից չհասկացած և ատած: Աւ-
ստրիայի և Պետերբուրգի մէջ յարա-
բերութիւնը անտանելիութեան է
հասել: Ֆրանկֆուրտի դաշնակցու-
թեան նիստում Պետերբուրգ քաղա-
ձակ ձեռնորդ ձգում է Աստրիային:
Բիզմարկը իւր գիտաւորութիւնները
իրագործելու համար ժամանակը
հասած է համարում և արդէն ա-
մեն պատրաստութիւններ էր տեսել
նոցա յաջողութեան համար: Նստա-
լին անհանգիստ էր, չկենտրոնիւր և
միւս խաղական դաւաճները, որոնք
դեռ Աստրիայի լուծը կրում էին,
յուզման մէջ են, Գարիբալդի աշխա-
տութեան զբօշուր բարձրացրել է:
Աստրիան ներքին խռովութիւննե-
րով զբաղուած՝ հանգստութիւն չէ
տալիս նորան Ռուսիային, որը սպաւ-
նում է բացարձակ ապստամբութիւ-
նով, իսկ սլաւեան հպատակ ազգերը
գլխի են աւստրիական կառավա-
րութիւնից: Ներսիսյանը Աստրիան
ոչ մէկ բարեկամ չունի և ինչ ա-
սել կուզէ, որ ազատութեան հա-
մար կռուող խաղաղային աւելի ի՞հա-
մակերէին, իրեւ աւելի թոյլ կողմին:
Այս ամեն հանգամանքները, թէ
ծանօթ էին Բիզմարկին և թէ մա-
սամբ պատրաստած: Հարկաւոր էր
որ Պետերբուրգ դաշնակցութիւն կա-
պէր խաղաղային հետ, որովհետեւ եր-
կուան էլ ազգային միութեան էին
գիտնում երկուսն էլ մի ընդհանուր
թշնամբ ունէին, որի դէմ բնական
էր, որ միանային, մանաւանդ խա-
լայի համար, որ մէնակ ունէր էր
կարող անել Աստրիայի դէմ: Այս
բանին այսինքն Աստրիայի գէմպա-
տնադրման ոչ մէկ եւրոպական պե-
տութիւն էր ընդգիծանալ որով-
հետեւ Աստրիան Ներսիսյանի համա-

որի պայմանին սկսել ու շարունակել են
մեր գրեթէ բոլոր մատենագիտները, իւ-
րաքանիւրը իւր ժամանակի և անցեալի
մասն էլ ներկայութեամբ հայկական պատ-
մութեան հետ, որից յայտնի երևում է
թէ մեր նախնիներն կենսաբերել էր կապուած
են եղել միմեանց հետ սերտ կապերով,
որ հաստատուում է և՛ մեր ներկայ ըն-
տանիկութեամբ, Զմրուդները ուրեմն, որ
օտարներն այստեղ էլ առաջ ընկնին ու
իրանց ձեռով նկարագրեն զոգոս, կամայ
ակամայ լցնելով իրանց գրութիւնը մե-
տաքային սխալ տեղեկութիւններով, ու-
րի օրինակները շատ են ուրիշ ազգու-
նների վերայ կատարուած, սե ակնոյնի-
րով տեսնելով: Որի տակ ներկուած
երեւոյց չեն մնացել անմասն, ինչպէս
կ'տեսնենք, և՛ Ռուսացիք:

Թէ այդ ժողովուրդը լինի դա Աղլա-
նից թէ Ռուսացից մնացորդ՝ եղբայր
է հային (կորստը բաւը, սակայն, այս-
տեղ գործ կը գրել ևս շատ անորոշ մը-
քով, հաւաքակորէն գործածութեան նը-
շանակութեամբ և աւժամանակուան հա-
մար) այդ հաւատի է ճիշտ և կենդանի
փաստերից (որոնք բերուելու են շարա-
գրութեան մէջ): Բայց հնաւ է՝ թէ
այդ եղբայր-հարեանները վաղուց հե-

տէ բաժանուած են եղել միմեանցից և
ազգել են իւրաքանիւրը իւր առանձին
կենսաբով, սրահելով միայն եղբայրական
նմանութիւնը, կայսն ու միութիւնն ար-
տաքին թշնամաց դէմ, թէ նա և զոգոս
միմեանց մէջ ոչ համապաղ սէր՝ այլ եր-
բան և վէճեր, ընդհարումներ էլ ունե-
ցել են, թէ վերջապէս՝ երբ զոգոս վե-
րայ յաղթանակներն էլ չեն թողել
խեղճերին աչք բաց անել, մէկ աշխար-
հակալ թափել տուած արիւնից դու-
տաք գործելին չ'կորուած՝ մէկ ուրիշ ա-
ւելի արիւնառչան է վրայ կելլ նոր ա-
րեան հեղեղ հոսել առաւ, քրիստոնեա-
նորի մկրտութեան աւազանները քան-
դելու և դժուարին մի աւազան յատա-
կելու, որով խողովող մարդկանց ա-
րեան մէջը լողանալու, յետոյ երբորդը
գերադանցել կամենալով առաջինները
կեղծ գիտելուց սարկը շինելու, կարծած
զլինելից բարդիւր, բարբարոսութեան
կոթորակներ, որոնց նախանձելով չորրորդն
է կելլ որ ամենայն մարդու և չ'նու-
թեան մնացորդ կրակով մոխիր դարձնի,
որից և նմաններից յետոյ տաներորդը
իրեն թէ—չստ—խաղաղաւոր մի բու-
ւաւերակներին արիւնու համար.... թէ
այդպիսի մի ժամանակ մեր եղբայրները՝

Հայերը, Աղլանք, Ռուսացիք, Գարդ-
մանացիք, Ծաղկացիք, Գարդարացիք
համախումբ կաքանձկի նման՝ որոնց
վերայ շատ շատ յեղակարծ յարձա-
կումներ են անում գիշատիչները, մե-
տաքան սէրը, քրտնեցան իւրաքանչիւրը
մի խորը, մի ձոր իրանց գլուխն աղա-
տելու—այդ էլ ճիշտ ու կենդանի աղա-
ցոյցներ ունի (որոնք նոյնպէս բերու-
ելու են շարադրութեան մէջ): Հայը՝ որ
անդամակն կորստի է, չ'տիտի մեղա-
րուի այդպիսի մի թուրութեան համար,
նա մի այնպիսի ժամանակ՝ երբ դեռ
ինքն էլ ոտի վերայ հաղիւ էր կանդ-
նում, անտէր, անօգնական տառաւում
էր Յաղիկոտի փշախառն բանակի առաջ,
այդ անօրինակ ճղնածամկն՝ երբ քրի-
ստնութեան պաշտպան համարուած
գոռուած մեծ աղլը անարդարաւ մերժու-
ղացաւ օրինել քրիստոնէութեան նա-
հատակ աղլին (թող քրիստոնէական
մտքով առնուին այդ բաները՝ և կ'երեւի
թէ զոգոսից օրն էր իսկապէս պաշտ-
պան քրիստոնէութեան, օրն անարժան
այդ կոչման) վերջինս իւր օրհասական
բողոքումն իսկ ցոյց տուեց այնպիսի մի
ցոյց կըրպայական կարեկցութեան՝ որի
նմանը չ'կայ պատմութեան մէջ, ոչ մի

ազգ դեռ ցոյց չի տուել, և ոչ էլ ցոյց
տալ գուցէ կարողանայ, գիտենք թէ
ինչպիսիք նա՝ մահաւան հրէշի գէմ իրան
պաշտպանող մի ձեռք և աջ ձեռքն ունի-
րեց առաջ եկրօր պաշտպանութեան
Վաղարշին ուղարկեց Ռուսի (որ Աղլա-
նիոյ կենտրոն դառնալ էր սկսել): Այդ
միակ անդամը չէր, այլ շատ զէպերից
մին ինչպէս տեսնում ենք Աղլանից և
հայ պատմիչների գրուածներում (և կ'ո-
րոնքն իւր տեղում): Նա՝ հայը այդ-
պէս ուժից բարձր միջոցներով իւր փո-
քըր կըրպայներին պահնց, պաշտպանեց
միմեկ իւր այն աղետալի բողոքն՝ երբ
ինքն անհամար վէրքերով պտտած, ա-
րիւնաշողաղ ընկած էր իւր թշնամեաց
ստերի տակ: Այդպիսի մի ժամանակ,
սովի, սրածութեան միջոցի հայրն է
իւր որդուն մոռանում, եղբայրը քրոջն
ուրանում—այդ կըրպայները բաժանուել
ցրուելը չ'պէտք է իրենք վերագրել նո-
ցա դէպի միմեանց անտարբերութեան,
այլ անձնապաշտպանութեան զոգոսմե-
քին և միմեանց օգնելու անկարողու-
թեան: Այդ սովերն են բերել ինձ մեր
պատմիչների գրածները: Գոյն տողերի
մէջ հաստատուել են ինձ և՛ ներկայ իս-
սացութեան առարկայ ժողովրդեան

յարաբերութիւնը դէպի մեզ (որ կ'տես-
նենք):

Գարեկ անցկացան: Անցաւ միւրիկը, ո-
րտաժանքը դադարեց, էլ կայծակ չ'կայ,
լուց պատկարայական դաւարաւորը, կո-
շիւրը լուց, սառեց կուռի գրգռել և
մաշող տուրը պատհանը մտաւ: Եւրի
տուեց տաղմաղը, խաղաղութիւնը տա-
րածել է իւր թիկերը պատհարաւոր դաշտի
վերայ, փնտք քեղ Աստուած, իւր աչ-
քերը բաց է անում վերաւոր ընկած մեծ
կողայրը մահահրաւէր թմրութիւնից, նա-
յում է իւր շուրջը և.... անապատ, ձու-
րն, չ'կան իւր կողայրները, նոցա փո-
խանակ իւր թշնամիքն են պատել իրան
իւր երկրի մէջ.... այդ է տեսնու-
թաց դեռ ուշքը գլխին է, նա կարո-
ղացաւ հեղեղն անց կացնել և այժմ
դադմանում ու կազդուրում է իրան, նա
առողջանալու, ոտի կանգնելու յոյս
ունի իսկ եղբայրները, աւաղ, նոքա
թոյլ էին, չ'կան կարող այն հարուածնե-
րին գիտնալ, որոնք միայն սպիներ ա-
ւելացրին հայի հակապական կրօնի վե-
րայ: Նոքա մեռան և անուշները ջնջու-
ցան երկրից մնալով միայն կենդանի ի-
րանց մեծ կողբոյ յիշողութեան մէջ:
(Իւր շարունակութիւն)

